

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNİN SÖZVARLIĞ I VE SÖZLÜKLER

Binnur ERDAĞI

Türkiye Türkçesinin temeli olan Eski Anadolu Türkçesi, kendinden sonra gelen Osmanlıca ve Türkiye Türkçesinden sözvarlığı ve yapı özellikleri bakımından bir çok yönden farklıdır. Eski Anadolu Türkçesinde, kendinden önceki Eski Türkçeden gelen birçok unsur devam etmektedir. Bu unsurlar, Eski Anadolu Türkçesinden sonra ortadan kalkmıştır. Bu dönemden sonra Türkçe, Arapça ve Farsça unsurlar tarafından sarılırken, Eski Anadolu Türkçesinin bu açıdan daha yalın bir dil olduğu söylenebilir. Ancak yabancı unsurlar bu dönemde de dile girmiş, dönemin sonuna doğru ise artmaya başlamıştır. Buna rağmen Eski Anadolu Türkçesi, özellikle sözvarlığı bakımından Türkçe sözcüklerin ağırlıkta olduğu bir dönemdir. Eski Anadolu Türkçesi,

Osmanlıca gibi yabancı tamlamalarla boğulmamıştır. Bugün yabancı sözcüklerle karşılanan birçok kavramın, Eski Anadolu Türkçesinde Türkçe sözcüklerle karşılandığı görülür: *aşşı* < ET *aşığ* yarar, fayda, kâr, kazanç, *aşnuğı* önce, eski < ET *aşnu* önce, *dek* kadar, değin; gibi < ET *teg* gibi, *depre-* < ET *tepre-* hareket etmek, *otala-* tedavi etmek < ET *ot* ot, ilaç, *otacı* hekim, tabip; *attar* < ET *otaçı* hekim, tabip, *yazuk* < ET *yazuk* günah, suç vb.

Diğer taraftan, yazı dili tam anlamıyla ölçünlü olmadığından, bu dönemin dilinde ağız özellikleri ve yöresel sözcükler de görülmektedir. Başka bir deyişle, bugün Anadoluda kullanılan bazı yöresel sözcükleri daha Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış eserlerde görebiliyoruz (ayrıntılı bilgi için, Mecdut Mansuroğlu,

"Anadoluda Türk Yazı Dilinin Başlama ve Gelişmesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, cilt IV, sayı 1951, s. 215-299).

Eski Anadolu Türkçesini de kapsayan Tarama Sözlüğünü saymazsak, elimizde Eski Anadolu Türkçesi için hazırlanmış doğrudan doğruya bir sözlük bulunmamaktadır. Ancak Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış yapıtlar üzerine yapılan incelemelerin sözlük ve dizin bölümlerinden sözedilebilir. Aşağıda içerisinde sözlük bulunduran çalışmaların bir kaynakçası yer almaktadır:

- *Alt-Osmanische Sprachstudien* (Mit einem Azerbajġanischen Texte), Hermann Vambéry, Leiden 1901 (sf. 41-215 Sözlük; yaklaşık 1.500 sözcük).

- *Altosmanische Studien*, I. Die Sprache Aşık Pâşâs und Ahmedis, Carl Brockelmann, *ZDMG*, 73 (1919), sf. 1-29 (sf. 23-29 Sözlük, yakl. 50 sözcük).

- *Studja Nad Językiem Starosmaniskim*. I. Wybrane Ustępy z Anatoljskotureckiego Prezekladu Kalili i Dimni, Nakletem Polskiej Akademji Umiejetności, Krakow 1934 (sf. 99-152 Sözlük; yakl. 400 sözcük).

- *Dede Korkut*, Orhan Şaik Gökyay, İstanbul, 1938 (sf. 125-161 Sözlük; yaklaşık 700 sözcük).

- *Şeyhi Divanı Tarama Sözlüğü ve Nüşa Farkları*, TDK, İstanbul 1942: Tarama Sözlüğü için taranan eserlerden Şeyhi Divanının Tarama Sözlüğü, bu çalışmaların ilk ürünü olarak Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulunun taramalar içinde en önemli olanlarından bazılarının tek tek malzeme halinde basılıp ortaya konulması biçimindeki kararı doğrultusunda basılmıştır (sf. 1-108 Sözlük; yaklaşık 800 sözcük).

- *Yusuf ve Zeliha*, Şeyyad Hamza, Hazırlayan: Dehri Dilçin, TDK, İstanbul, 1946 (I-XXIV Sözlük; yaklaşık 800 sözcük).

- *Vesiletün-Necât Mevlid*, Süleyman Çelebi, Hazırlayan: Ahmed Ateş, TDK, Ankara 1954 (sf. 197-208 Sözlük; yaklaşık 750 sözcük).

- *XIII. Asırdan Günümüze Kadar Toplanmış Tanıklariyle Tarama Sözlüğü I, II, III, IV*, TDK, Haz. Ömer Asım Aksoy-Dehri Dilçin, İstanbul 1943-1957: Her cildi ayrı bir sözlük niteliğinde olan dört ciltlik bu sözlük, XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla değin Türkiye Türkçesiyle yazılmış 160 yapıttan taranan Türkçe sözleri tanıklariyle birlikte veren bir çeşit tarihsel sözlüktür (I. Cilt: 862 sf.; yaklaşık 5.000 sözcük. II. Cilt: 1090 sf.; yaklaşık 6.000 sözcük. III. Cilt: 840 sf.; yaklaşık 6.000 sözcük. IV. Cilt: 923 sf.; yaklaşık 7.000 sözcük).

- *Tarama Sözlüğü I-VIII* (I-VI Sözlük, 1963-1972; VII-VIII Ekler ve Dizin, 1974-1977), TDK, Haz. Ö. A. Aksoy-D. Dilçin, Ankara 1963-1977: Bu sözlük, daha önceki dört ciltlik Tanıklariyle Tarama Sözlüğünün söz varlığının geliştirilmesi ve 67 yeni yapıttın da taranıp eklenerek yeniden düzenlenmesi ile ortaya çıkmıştır (İlk altı cilt: 4812 sf.; yaklaşık 30.000 sözcük. Ekler: 296 sf.; yaklaşık 1.000 sözcük. Dizin: 419 sf.).

- *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK, Düzenleyen: C. Dilçin, Ankara 1983: Tarama Sözlüğünün kullanım alanını genişletmek ve bu alanda çalışanların kolayca yararlanabilmelerini sağlamak amacıyla, tanıksız bir tek cilt halinde yeniden düzenlenmesi gereği sonucunda düzenlenmiştir (sf. 1-257 Sözlük; sf. 263-476 Eski Yazıdan-Yeni Yazıya Dizin;

yaklaşık 12.500 sözcük).

• *Sultan Vele'din Türkçe Manzumeleri*, Hazırlayan: Mecdut Mansuroğlu, İstanbul Üniversitesi Ed. Fak. Yay., İstanbul 1958 (sf. 153-177 Sözlük; aş. 950 sözcük).

• *Dede Korkut II İndeks-Gramer*, Hazırlayan: Muharrem Ergin, TDK, Ankara 1963 (sf. 1-344 İndeks; yaklaşık 3.000 sözcük).

• *Tezkiretül-Evliyâ (Tercümesi), Ebul-Ley Semerhândî*, İnceleme-Metin-İndeks, Hazırlayan: Selâhaddin Olcay, A.Ü. D.T.C.F. Yay. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Enstitüsü, Ankara 1965 (sf. 209-244 İndeks; yaklaşık 2.500 sözcük).

• *Kitâbu Evsâfu Mesâcidîş-Şerife*, Ahmed Fakih, Haz. Hasibe Mazıoğlu, TDK, Ankara 1974 (sf. 47-73 Sözlük; yaklaşık 1000 sözcük).

• *Marzubân-nâme Tercümesi*, adrud-din Şeyhoğlu, İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım, Haz. Zeynep Korkmaz, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Yay., Ankara 1973 (sf. 299-460 Sözlük; yaklaşık 3.000 sözcük). Tamamlamak için: Semih Tezcan, *Marzubân-nâme Tercümesi*, yayımlayan: Z. Korkmaz, Ankara 1873, TDAY Belleten 1977, TDK, Ankara 1978, s. 413-431.

• *Eski Türkiye Türkçesi, XV. Yüzyıl, Gramer-Metin-Sözlük*, Faruk Kadri Timurtaş, İstanbul Üniversitesi Ed. Fak. Yay., İstanbul 1977 (sf. 277-322 Sözlük; yaklaşık 5.000 sözcük).

• *Mecmû'atün-nezâr*, Ömer bin Mezid, Haz. Mustafa Canpolat, TDK, Ankara 1982 (sf. 269-370 Dizin; yaklaşık 4.000 sözcük).

• *Cem Sultanın Türkçe Divanı*, Haz. İ.

Halil Ersoylu, TDK, Ankara 1989 (sf. 285-354 Sözlük; yaklaşık 4.000 sözcük).

• *Süheyl ü Nev-bahâr*, Mes'ud bin Ahmed, İnceleme-Metin-Sözlük, Haz. Cem Dilçin, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1991 (sf. 583-655 Sözlük; yaklaşık 1.500 sözcük). Tamamlamak için: *Süheyl ü Nev-bahâr Üzerine Notlar*, Semih Tezcan, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi - 6, Ankara 1994).

• *Die Rechtslehre des Imâm An-Nasafî in türkischer Bearbeitung*, Milan Adamović, Stuttgart 1990 (sf. 339-418 Sözlük; yakl. 2.500 sözcük).

• *Gülistan Tercümesi*, Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs. Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük, Haz. Mustafa Özkan, TDK, Ankara 1993 (sf. 243-479 Sözlük; yaklaşık 3.000 sözcük).

• *Şirvanlı Mahmud Kemaliyye (Giriş-İnceleme-Cümle Bilgisi-Metin-Sözlük)*, Haz. Muhammet Yelten, İstanbul 1993 (sf. 151-217 Sözlük; yakl. 1.000 sözcük).

• *Kettle ü Dimne (Türkische Handschrift T 189 der Forschungsbibliothek Gotha)*, Milan Adamović, Hildesheim; Zürich; New York; Olms, 1994 (sf. 279-399 İndeks; yakl. 3.000 sözcük).

• *Kıssa-i Yûsuf*, Erzurumlu Darîr, İnceleme-Metin-Dizin, Haz. Leylâ Karahan, TDK, Ankara 1994 (sf. 323-431 Dizin; yaklaşık 2.500 sözcük).

• *14. Yüzyıla Ait Bir Kısas-ı Enbiyâ Nüshası Üzerinde Sentaks İncelemesi*, İsmet Cemiloğlu, TDK, Ankara 1994 (sf. 261-266 Sözlük; yaklaşık 450 sözcük).

• *Kitab-ı Ğunya*, İnceleme-Metin-İndeks-Tıpkıbasım, Haz. Muzaffer Akkuş, TDK, Ankara 1995 (sf. 403-934 Dizin; yaklaşık 5.000 sözcük).

• *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve*

Eski Anadolu Türkçesi, Mustafa Özkan, İstanbul 1995 (sf. 643-751 Sözlük; yaklaşık 3.000 sözcük).

- *Nazmül-Hilâfiyyat Tercümesi*, Giriş-Dil Özellikleri-Metin-İndeks, Haz. Azmi Bilgin, TDK, Ankara 1996 (sf. 253-624 Sözlük; yakl. 3.000 sözcük).

- "Aşık Paşanın Elif-Nâmesi ve Dil Özellikleri", Mustafa Demirel, *Bilig.* s. 3, Güz 1996, sf. 202-245, Ankara (sf. 230-245 Sözlük; yakl. 1.000 sözcük).

- "Die ältesten osmanischen Transkriptionstexte in gothischen Lettern", K. Foy, *MSOS, Westasiatische Studien* 4 (1901), sf. 230-277; *MSOS Westas. Studien* 5 (1902), sf. 233-293 (Sözlük: *MSOS* 5, sf. 281-292).

- "Das Ferah-nâme des Ibn Hatib", J. Nemeth, *Le Monde orientale* 13/3 (1919), sf. 145-184 ((sf. 154-164 Sözlük).

- *La geste de Melik Dânişmend. Etude critique de Dânişmendnâme*, t. I. Introduction et traduction, Paris 1960; II. Edition critique avec glossaire et index, Paris 1960 (sf. 330-352 Sözlük).

TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI

TARAMA
SÖZLÜĞÜ

II

C - D

